

УДК [325.83(477):929 Омеляновичі-Павленки]“1939/1945”

Сергій ГОЗУВАТЕНКО

**БРАТИ ІВАН ТА МИХАЙЛО ОМЕЛЯНОВИЧІ-ПАВЛЕНКИ
У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: “КОЛАБОРАНТИ”
ЧИ БОРЦІ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ?**

Висвітлено діяльність ветеранів українських визвольних змагань 1917–1921 рр. братів Івана та Михайла Омеляновичів-Павленків у роки Другої світової війни, які кожен у свій спосіб співпрацювали з німецькою військовою владою з метою створення національних збройних сил та відновлення української державності. Перший боровся з радянськими партизанами в Україні, другий – в еміграції намагався творити українські військові формації у складі Вермахту. Проаналізовано військово-організаційну діяльність обох братів у роки війни, наголошено на державотворчих прагненнях українських командирів.

Ключові слова: Іван Омелянович-Павленко, Михайло Омелянович-Павленко, Друга світова війна, військова еміграція, національно-визвольний рух, Збройні сили України, колаборація.

Початок Другої світової війни поставив українську військову еміграцію в Європі перед складним вибором: як в світовому конфлікті спробувати відновити державну самостійність України; що треба зробити, на якого союзника опертися для відновлення Збройних сил України. Такий вибір постав, між іншими, й перед двома братами – ветеранами національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Іваном та Михайлом Омеляновичами-Павленками.

Молодший з братів, Іван – колишній отаман Харківського Козацького Коша (1918), командир Групи “Наварія” Галицької армії (1919), командир Окремої кінної дивізії Армії УНР¹. Старший Михайло – військовий комісар Української Центральної Ради при штабі Одеського воєнного округу (1917), член Генеральної Козацької Ради при гетьмані Павлові Скоропадському (1918), командарм Галицької армії (1918–1919) та Армії УНР (1919–1921)². Обоє у міжвоєнний час в еміграції намагалися організувати національний військовий рух.

¹ Про життя та діяльність Івана Омеляновича-Павленка до Другої світової війни див.: *Куциньський А. Два брати козацькі генерали / А. Куциньський // Українське Козацтво. – Чикаго, 1975. – Ч. 1. – С. 11–18; Омелянович-Павленко Іван // Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. – Львів, 1994. – Т. 4. – С. 1852; Ті, що відійшли... Іван Омелянович-Павленко // Вісті комбатанта. – Нью Йорк, 1962. – Ч. 3–4. – С. 101; *Kolańczuk A. Ukraińscy generałowie w Polsce. Emigranci polityczni w latach 1920–1939. Słownik biograficzny / A. Kolańczuk. – Przemyśl, 2009. – S. 171–172.**

² Про Михайла Омеляновича-Павленка див.: *Генерал Михайло Омелянович Павленко // Українська Галицька Армія. У 40-річчя участі у Визвольних Змаганнях (Матеріали до історії) / [видав хорунжий УСС Д. Микитюк]. – Вінніпег, 1958. – С. 636; *Гозуватенко С. Генерал Михайло Омелянович-Павленко – організатор та теоретик українського вільного козацтва / С. Гозуватенко // Аналітично-інформаційний журнал СХІД. – Донецьк, 2013. – № 3 (123). – С. 98–105;**

У 1930-х роках чимало українських еміграційних діячів планували повернутися в Україну за прямою чи опосередкованою допомогою німецької влади, тому в різний спосіб співпрацювали з нацистами³. На початку німецько-радянської війни Іван Омелянович-Павленко перебрався в Україну, й з літа 1941 р. до середини 1943 р. був командиром Буковинського куреня, створеного з ініціативи “мельниківського” угруповання ОУН. Добровольча воєнізована формація була утворена в Буковині в липні 1941 р. у складі двох відділів по 100–500 вояків у кожному. За наказом керівництва Проводу Українських Націоналістів у Львові, добровольці мали рушити в Наддніпрянщину, щоб дістатися Києва. У Городенці формація отримала назву “Буковинський курінь” й мала напіввійськовий характер. До куреня прибули нові втікачі з Буковини й перед переходом за Збруч кількість його бійців сягнула до трьох тисяч⁴. Через містечка Товсте, Борщів і Скалу Подільську добровольці вступили до Кам’янець-Подільського й далі рушили на схід за маршрутом: Дунаївці–Нова Ушиця–Ялтушків–Копайгород–Браїлов–Бар–Жмеринка–Вінниця. Врешті буковинці зуміли обсадити своїми людьми усі більші населені пункти Поділля й служили в місцевій міліції під контролем окупаційної нацистської влади⁵.

На початку свого правління нацистська адміністрація, для забезпечення правопорядку у своєму заплілі, опиралася на похідні групи ОУН (б) та ОУН (м), толерувала українську міліцію як виконавчий орган державної влади. Однак незабаром виявилось, що українські міліцейські структури не відповідали політичним планам німецької влади, тому їхнє місце зайняла українська допоміжна поліція⁶. В 1942 р. німецькі служби СД почали планомірну ліквідацію українських націоналістів⁷. Тоді ж нацистське командування почало створення т. зв. охоронних батальйонів для боротьби з радянськими партизанами. І. Омелянович-Павленко домігся, щоб його призначили командиром батальйону № 109 у Вінниці, який згодом передислокували у Жмеринку⁸. До цього батальйону, рятуючись від переслідувань служб СД, пристало багато буковинських добровольців⁹. В офіцерському складі

Його ж. Військово-організаційна діяльність Михайла Омеляновича-Павленка в еміграції / С. Гозуватенко // Труды університету: зб. наук. праць. – Київ, 2013. – № 3 (117). – С. 210–218; *Ковальчук М.* На службі Батьківщині: життя й доля генерал-полковника М. Омеляновича-Павленка / М. Ковальчук // Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920): Документально-художнє видання / [упоряд. М. Ковальчук]. – Київ: Темпора, 2007. – С. 7–50; *Куцинський А.* Два брати козацькі генерали. – Ч. 1. – С. 11–18; *Литвин М.* Михайло Омелянович-Павленко / М. Литвин, К. Науменко // Литвин М. Військова еліта Галичини / М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 2004. – С. 338–357; *Kolańczuk A.* Ukraińscy generałowie w Polsce... – S. 173–176.

³ *Лободаєв В.* Революційна стихія. Вільнокозацький рух в Україні 1917–1918 рр. / В. Лободаєв. – Київ: Темпора, 2010. – С. 287.

⁴ *Жуковський А.* Буковинський курінь / А. Жуковський // Вісті комбатанта. – Торонто; Нью-Йорк, 1987. – Ч. 3. – С. 38.

⁵ *Жуковський А.* Буковинський курінь. – С. 38.

⁶ *Олійник Ю. В.* Нацистський окупаційний режим в Україні у 1941–1944 рр. (На матеріалах Генеральної округи “Волинь-Поділля”): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 00.07.01 “Історія України” / В. Олійник. – Кам’янець-Подільський, 2010. – С. 10.

⁷ *Жуковський А.* Буковинський курінь. – С. 38.

⁸ *Боляновський А.* Українські збройні формування в збройних силах Німеччини (1939–1945) / А. Боляновський. – Львів, 2003. – С. 137–138.

⁹ *Жуковський А.* Буковинський курінь. – С. 38.

батальйону служили також старшини й підстаршини колишньої армії УНР. Врешті І. Омеляновича-Павленка призначили комендантом поліції Вінницької округи¹⁰.

У той час в запллі німецької армії на території України активно діяли більшовицькі партизанські загони та цілі з'єднання. Сучасні історики на підставі документів радянських спецслужб по-новому оцінюють процес формування та діяльності червоного партизанського руху. Зокрема, російський історик А. Гогун у своєму ґрунтовному дослідженні встановив, що партизанський рух не мав характеру стихійного руху опору, а був планомірно організований керівництвом Червоної армії. Вчений для означення більшовицьких партизанів навіть використав специфічний термін: “сталінські командос” (диверсанти, розвідники й терористи)¹¹.

І. Омелянович-Павленко всіляко сприяв розвитку національної свідомості своїх підлеглих військовиків і місцевого населення. За його підтримки у Вінниці активізувалося національно-культурне життя, створено Український Клуб. Очолований командиром курінь діяв під українським прапором, а його вояки прикріплювали на мундири національні відзнаки¹². Спеціальні посланці української еміграції об'їхали терени, де діяв І. Омелянович-Павленко й склали відповідні звіти. Зокрема, полковник Михайло Садовський відзначив у листі Всеволоду Петріву: “У звітах тих червоною ниткою проходить те, що зріст національної свідомості величезний. Інтелігенції (права новітньої) є по достатком. Людність з ентузіазмом всюди стає до національної роботи і відбудови краю”¹³.

Курінь під командуванням І. Омеляновича-Павленка деякий час діяв у районі м. Овруч, де боровся проти партизанського з'єднання під командуванням генерала Олександра Сабурова. За успіхи в боротьбі з більшовицькими партизанами генерала разом з низкою старшин нагородили у 1943 р. спеціальною нагородою Німеччини “Відзначенням з мечами за хоробрість”, яку вручали представникам східних народів. Після нагородження, у третій декаді червня 1943 р. Івана запросили до Берліна. Перед виїздом, 29 червня з І. Омеляновичем-Павленком зустрівся редактор часопису “Нова Доба” і пресового органу УВВ “Український Доброволець” Г. Которович¹⁴. За даними А. Боляновського, в ніч з 29 на 30 червня 1943 р. Іван разом з Которовичем опрацювали проект організації українських збройних сил, що мав бути переданий командувачу Східних військ Німеччини Г. Гельміху. План передбачав, що національні формації отримають назву Українське Визвольне Військо (УВВ). В німецькій столиці розмови з приводу організації УВВ завершилися безрезультатно. Іван повернувся в Україну й справа призначення українського генерала для УВВ зупинилася¹⁵.

Михайло Омелянович-Павленко (старший) був більше знаний в українських емігрантських колах як колишній командарм. У 1940 р. генерал обійняв посаду Військового міністра уряду УНР в екзилі після смерті В. Сальського¹⁶. М. Литвин

¹⁰ Українська політична еміграція 1919–1945: док. і мат. – Київ, 2008. – С. 701.

¹¹ Гогун А. Сталинские командос. Украинские партизанские формирования. 1941–1944 / А. Гогун. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – С. 487.

¹² Боляновський А. Українські збройні формування... – С. 138.

¹³ Українська політична еміграція 1919–1945. – С. 711.

¹⁴ Боляновський А. Українські збройні формування... – С. 228.

¹⁵ Там само. – С. 228–229.

¹⁶ Литвин М. Михайло Омелянович-Павленко. – С. 356.

і К. Науменко стверджують, що у 1940 р. М. Омеляновича-Павленка було підвищено у ранзі до генерал-полковника¹⁷.

У червні 1940 р. він організував у Кракові Українську Генеральну Раду Комбатантів (УГРК)¹⁸. Як відзначив А. Боляновський, заступниками М. Омеляновича-Павленка стали Всеволод Петрів, Антон Кравс, Микола Капустянський і В. Сінклер¹⁹. Однак опубліковані документи, зокрема листування поміж відомими діячами військової еміграції, засвідчують трохи іншу картину. Дійсно, М. Омелянович-Павленко пропонував генерал-хорунжому В. Петриву участь в УГРК²⁰. В листі до нього він написав: “Надаю Кобатантському Союзу велике моральне значення – підкреслюю – моральне. Український вермахт так само одержить з його лав багато сил, але воно все буде існувати”²¹. Однак В. Петрів відписав йому: “Охоче би працював під Вашим головуванням, як охоче працював й в УВНТ, але хочу, щоби мені все було ясно, бо й справа, за яку ви очевидячки беретеся нині, є більше важлива та відповідальна, чим будь-як й ця відповідальність поділятимуть й всі Ваші співробітники”²². У результаті В. Петрів висловив протест щодо внесення його прізвища та прізвищ деяких інших вищих офіцерів без їхньої згоди до членів УГРК²³.

Тим часом УГРК опинилася під впливом “мельниківської” ОУН. Генерал особисто зустрічався з полковником Андрієм Мельником²⁴. Українська еміграція після початку радянсько-німецької війни сподівалася, що нацистська Німеччина змінить кордони в Європі й сприятиме відновленню української державності. Однак нацистська верхівка не виправдала сподівань української еміграції. З перших днів нападу Німеччини на СРСР, нацистське командування і війська практикували жорстоке ставлення до українського населення окупованих областей. У грудні 1941 р. разом з президентом УНР в екзилі Андрієм Лівичким, митрополитом УГКЦ Андреем Шептицьким та полковником Андрієм Мельником генерал підписав листа до Адольфа Гітлера, у якому було висловлено занепокоєння жорстокістю німецьких окупаційних військ в Україні²⁵. У 1941 р. Рада Командантів під проводом генерала Миколи Капустянського та полковника Романа Сушка висунула концепцію створення війська під українським військовим керівництвом, але цю ідею німці тоді відкинули²⁶.

У міжвоєнний період М. Омелянович-Павленко співпрацював з різними політичними середовищами української еміграції, зокрема із ОУН. Але перед війною він тісніше зійшовся з гетьманським рухом і його Українською Громадою. Полковник В. Мурашко досить негативно оцінив рішення М. Омеляновича-Павленка щодо його вибуття з лав Української Громади в Німеччині. У листі до генерал-хорунжого В. Петрива він писав: “Щось закапризував пан генерал Омелянович-Павленко. Я не

¹⁷ Литвин М. Михайло Омелянович-Павленко. – С. 356.

¹⁸ Конгрес Українських Націоналістів 1929 р.: док. і мат. / [упоряд. В. Муравський]. – Львів, 2006. – С. 359.

¹⁹ Боляновський А. Українські збройні формування... – С. 81.

²⁰ Українська політична еміграція 1919–1945. – С. 665.

²¹ Там само. – С. 675.

²² Там само. – С. 651.

²³ Там само. – С. 694–695.

²⁴ Там само. – С. 650.

²⁵ Литвин М. Михайло Омелянович-Павленко. – С. 356; Kolańczuk A. Ukraińscy generałowie w Polsce... – S. 176.

²⁶ Якимович Б. Збройні Сили України: нарис історії / Б. Якимович. – Львів, 1996. – С. 201.

годен його зрозуміти, але маю вражіння, що йому стало заздрісно: кругом – головні й звичайні провідники в Громаді, а пана генерала обійшли. Іншої причини для невдоволення таки справді не було, а все ж таки командарм свій виступ з Громади оголошує, хоч і обіцяє: “Буду всюди говорити, що хоч я з Громади й виступив, але моє до неї відношення не змінилося...” Не раз я пригадував: “У високе дерево громи б’ють”, або “Коли падати, так з високого коня...”. Та ні ж, пан генерал Омелянович Павленко все якось на малі вчинки має нахил. Ну, виступив би та ще й вилаяв, а може й викляв... А так “ні туди Микита, ні сюди Микита...”²⁷.

22 липня 1941 р. В. Мурашко писав, що для українських еміграційних генералів головне не перескакування, а дотримання консолідованої “лінії”: “Ген. Омелянович-Павленко є типом такого скакуна найгіршого типу. Він зрадив Гетьмана потай, не відважившись навіть сказати прямо, що виходить з тієї лінії. При тім зрадив за гроші: ми грошей не маємо і платили йому роками невеличкі суми, в останньому часі тільки 25 рейхсмарок. А від «вождя» він осяг більшого. Тай плескати у долоні пообіцяли. Через те й зрадив, бо сам колись же був прийшов до Гетьмана, був навіть на I-му делегатському з’їзді Гетьманців у році 1930”²⁸. Так само критикував дії М. Омеляновича-Павленка полковник Борис Гомзин. Він 7 серпня 1941 р. у листі до В. Петріва писав: “Отже, не військовики, а спекулянти! На жаль, ген. Омелянович-Павленко пішов у цій лінії. Амбіція і брак глибшого розуму – недобрі дорадники!”²⁹.

Незважаючи на те, що М. Омелянович-Павленко фактично зрадив “гетьманців”, Павло Скоропадський, який також перебував на еміграції в Німеччині, продовжував ставитися до генерала з повагою. Він наказав організації, яку очолював, – Гетьманській Управі, надсилати М. Омеляновичу-Павленкові щомісячну дотацію. Антін Кущинський стверджував, що він особисто передавав ці кошти генералові доки той перебував на теренах окупованої німцями Чехії³⁰.

Наприкінці літа 1941 р. М. Омелянович-Павленко та М. Капустянський направилися до Берліна, щоб отримати дозвіл на формування українського війська. Фельдмаршал Кейтель, який мав з ними розмову, заявив, що ця справа не на часі³¹. Врешті, УГРК виявилася нежиттєздатною³². Відомо, що М. Омелянович-Павленко підтримав ідею створення дивізії “Галичина”³³, однак не брав діяльної участі у цьому військовому формуванні.

Ще в роки української революції й частково в міжвоєнний період М. Омелянович-Павленко був причетний до розбудови Українського Вільного Козацтва (УВК)³⁴. Але в еміграції на довший час роль лідера УВК перейняв Іван Полтавець-Остриця. У 1935 р. він навіть пропонував Адольфу Гітлеру створити підрозділи вільних козаків у складі Вермахту. Однак нацистські структури, дізнавшись, що за ідеєю козацького провідника відсутні реальні сили, відкинули цю пропозицію³⁵.

²⁷ Українська політична еміграція 1919–1945. – С. 628–629.

²⁸ Там само. – С. 685.

²⁹ Там само. – С. 689.

³⁰ Кущинський А. Два брати козацькі генерали. – Ч. 1. – С. 14.

³¹ Українська політична еміграція 1919–1945. – С. 701.

³² Конгрес українських Націоналістів 1929 р. – С. 359.

³³ Там само.

³⁴ Гозуватенко С. Генерал Михайло Омелянович-Павленко... – С. 98–105.

³⁵ Лободаєв В. Революційна стихія... – С. 287.

За даними В. Лободаєва, у 1942 р. І. Полтавець-Остриця, програвши боротьбу за роль лідера у вільнокозачому русі, відійшов від політичної діяльності³⁶. Постановою Генеральної Управи Українського Вільного Козацтва у Празі генерал М. Омелянович-Павленко призначений Військовим Отаманом УВК. Цю посаду він обіймав до 1944 року³⁷.

У період Другої світової війни козачий рух в еміграції розвивався переважно в напрямку станової ідеології, а не національної. Зокрема, російське козацтво виступило з ідеєю утворення на тих землях, де козаки мешкали віддавна, державно-територіального утворення – Козакії (Кзакии)³⁸. Ця ідея отримала підтримку нацистського командування. Адольф Гітлер повідомив, що надає козакам право в межах Козакії об'єднати всі свої сили³⁹. Рейхсміністр Східних Областей Альфред Розенберг та начальник Штабу Верховного Командування Вермахту Кейтель виступили зі спеціальним зверненням до емігрантських середовищ російського та українського козацтва, про те, що козацькі війська ніколи не визнавали більшовицької влади. Донське, Кубанське (колишнє Запорізьке), Терське, Уральське (колишнє Яіцьке) козацтво тривалий час жили своїм державним життям і не визнавали московську державу⁴⁰.

На підставі ухвали Генеральної Управи УВК М. Омелянович-Павленко у 1942–1944 рр. виконував обов'язки козацького військового отамана. У воєнні роки він захопився й активно працював над формулюванням козацької ідеї та розробляв теоретичні положення.

15 квітня 1943 р. лідер проросійського Козацького національного руху В. Глазков закликав українську еміграцію спільно боротися з радянською владою. “Все Козацтво міцно віре, що і ви будете достойними синами ваших славетних прадідів Запорозьких Черкасів і відгукнетесь всі на наш заклик та станете в козацькі лави на боротьбу проти заклятого ворога – Москви та їх союзників”⁴¹.

Українське козацтво в еміграції відгукнулося на таку пропозицію. 7 травня 1943 р. генерал разом з кількома старшими ветеранами армії УНР заснував окреме козацьке товариство з назвою: “Празька станиця Запорозького Козацького Національного Товариства в Протектораті Чех і Морави”. Протокол заснування підписали присутні на установчих зборах професор А. М. Андрієвський (колишній член Директорії УНР), генерал М. Омелянович-Павленко, полковник І. Безсонів, д-р М. Зоць-Кравченко та інженер С. Єрмоленко. Як відзначено в протоколі, мета товариства – “Утворення на землях Українського козацького народу самостійної Козацької Держави в спілці зо всіма Козацькими Народами”⁴².

Очільники української військової еміграції не схвалювали таких кроків М. Омеляновича-Павленка. Зокрема, М. Садовський писав до В. Петріва: “Дід

³⁶ Лободаєв В. Революційна стихія... – С. 288.

³⁷ Військові отамани Українського Вільного Козацтва // Українське козацтво. – Чикаго, 1975. – Ч. 1. – С. 54.

³⁸ Полковников Ф. Казаки и Казачья земля / Ф. Полковников // Казачий Вестник. Орган казачьего национального движения. – Прага, 1943. – № 3.

³⁹ Кононов И. Казаки под знаменем Адольфа Гитлера / И. Кононов // Там же. – № 4.

⁴⁰ Казаки! // Там же. – № 24.

⁴¹ Українська політична еміграція 1919–1945. – С. 759.

⁴² Куцїнський А. Козацькі ідеї генерала Михайла Омеляновича-Павленка // Українське Козацтво. – Чикаго, 1969. – Ч. 3–4. – С. 29.

наш чи не рехнувся з ума. Спитаєте чому? Бо вже перестав бути українцем, а став «козаком»⁴³. Полковник М. Россіневич, згадуючи ген. Михайла Омеляновича-Павленка, у листі до В. Петріва 16 серпня 1943 р. зауважував: “у всіх їх є якийсь огірчення з того, що «старий скочив у козакію»”⁴⁴. Генералові забракло прибічників і він написав листа з пропозицією вступити до лав Українського запорізького козацтва відомому українському діячеві Юрію Колларду⁴⁵.

Однак подальші дії М. Омеляновича-Павленка викликали ще негативніші оцінки в українських еміграційних колах. Генерал розпочав реалізацію проекту створення Української Козачої Дивізії у складі російських формувань генерала А. Шкуро⁴⁶. Колишні бойові побратими намагалися відговорити його й Андрія Полуда від цього кроку⁴⁷. З листа М. Садовського В. Петріву з’ясовуємо, що 22 вересня 1944 р. німецьке командування врешті погодилося на цю ідею й планувався виїзд до Берліна 5 осіб з українських військових діячів у т. ч. й М. Омеляновича-Павленка для поладження цього питання⁴⁸. Але в умовах масштабних військових поразок нацистів наприкінці Другої світової війни українські козацькі формування під російським керівництвом не були створені.

Підтримка М. Омеляновича-Павленка ідеї т. зв. Казакії зумовила втрату керівної позиції генерала в УВК. Тимчасово виконувач обов’язків Військового Отамана був призначений полковник Павло Терещенко⁴⁹. Бригада УВК під його командуванням (350 осіб), яку перевезли до Чехії, оголосила про входження до Першої Української дивізії Української Національної Армії⁵⁰.

М. Омелянович-Павленко перебував на чеській території до 1945 року. Весною того року він став головою Військової Ради при Українському Національному Комітеті, який очолював генерал Павло Шандрук⁵¹.

Як оцінити військово-організаційну діяльність братів Омеляновичів-Павленків у роки Другої світової війни, зокрема їх співробітництво з німецьким керівництвом: в дефініціях колаборації чи національно-визвольної боротьби? У радянській історіографії термін “колаборація” застосовували для означення зрадництва. Зауважимо, що зрадниками вважали усіх, хто не був у лавах захисників Радянського Союзу й більшовицького режиму. Масштабні жертви у Другій світовій війні народів, які населяли СРСР, нібито виправдовували таке означення⁵². Але після розпаду Радянського Союзу змінилися й ідеологічні постулати утворених на його теренах держав. Найпоширенішим стало означення колабораціонізму як тактики виживання місцевого населення на окупованих територіях⁵³.

⁴³ Українська політична еміграція 1919–1945. – С. 768.

⁴⁴ Там само. – С. 771.

⁴⁵ Там само. – С. 774–775.

⁴⁶ Там само. – С. 791.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Там само. – С. 793.

⁴⁹ Військові отамани... – Ч. 1. – С. 54.

⁵⁰ Якимович Б. Збройні Сили України: нарис історії. – С. 211.

⁵¹ Kolańczuk A. Ukraińscy generałowie w Polsce... – S. 176.

⁵² Орлянський В. Деякі особливості української колаборації в роки Другої світової війни / В. Орлянський // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 29. – С. 205.

⁵³ Там само.

Натомість відомий російський історик Михайло Семиряга у своєму дослідженні подав таку дефініцію: “Колабораціонізм – це сприяння у военний час агресору з боку громадян його жертви на шкоду своїй батьківщині і народові. В умовах окупації діяльність колабораціоністів представляє собою зраду батьківщині й у відповідності з міжнародним правом вони здійснюють воєнні злочини”⁵⁴. Принагідно зауважимо, що керівники та ідеологи сучасної Росії, ймовірно, не погодилися б застосовувати таке формулювання щодо сепаратистів Криму чи Донбасу.

Втім, М. Семиряга підрахував, що кількість тих громадян, які в окупованих нацистською Німеччиною країнах Європи співпрацювали з ворогом, була майже такою, як і кількість учасників Руху Опору, які боролися з цим же ворогом⁵⁵. А розмірковуючи про проблему засудження чи реабілітації тих, хто співпрацював з нацистами, вчений визнав, що такі оцінки слід робити в порівняльному контексті. Зокрема відзначив, що треба брати до уваги й злочини НКВД, які ті здійснили у Львові, Дрогобичі, Станіславові, Стрию та Тернополі перед вступом туди німецьких військ⁵⁶.

Український дослідник Володимир Орлянський переглянув деякі визначення загальноприйнятого терміна “колаборація” для окупованих територій Радянського Союзу, зокрема, для українського питання. Вчений дійшов до висновку, що для України багато рис т. зв. колаборації виходять поза межі параметрів європейського розуміння цього поняття. За його переконаннями, в жодній з країн Європи, які стали жертвами нацистської агресії, не було такого морального розпаду у суспільстві й в армії, та не спостерігалось такого масового небажання місцевого населення захищати свою територію від окупантів. Різноманітними за формою були прояви співробітництва з окупантами. Всі ці чинники породжені сталінською політикою щодо українців у міжвоєнний період⁵⁷.

Назагал українські історики уникають оцінювати співпрацю військової еміграції з нацистською Німеччиною в термінах “колаборації”. Зокрема, Б. Якимович звернув увагу на помилкові дії національного політичного проводу. Натомість про українських вояків, зокрема про дивізію “Галичина”, писав, що “їх треба трактувати як учасників Другої світової війни, вони заслуговують на пошану”⁵⁸. А. Боляновський у ґрунтовному дослідженні праці про українські збройні формування в збройних силах Німеччини також стверджує: “Послідовні наміри їх українських вояків створити свої збройні сили, що було одним з виразних свідчень безперервності наполегливих прагнень українців до національної незалежності й власного державного життя”⁵⁹.

На нашу думку, така теза цілком стосується постатей, досліджуваних в цій статті. У роки Другої світової війни видатні діячі української військової еміграції брати Іван та Михайло Омеляновичі-Павленки намагалися внести свій вклад в боротьбу з більшовицьким режимом в Україні. Обидва орієнтувалися на нацистську Німеччину, але кожен діяв у свій спосіб. Іван виїхав в Україну й боровся з радянськими

⁵⁴ Семиряга М. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны. – Москва: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2000. – С. 815.

⁵⁵ Там же. – С. 2.

⁵⁶ Там же. – С. 522. 524.

⁵⁷ Орлянський В. Деякі особливості української колаборації. – С. 207, 211.

⁵⁸ Якимович Б. Збройні Сили України: нарис історії. – С. 211.

⁵⁹ Боляновський А. Українські збройні формування... – С. 537.

партизанами. Михайло намагався об'єднати ветеранів національно-визвольної революції 1917–1921 рр. й створити національну армію. Він спробував інтегрувати українську козацьку традицію в козацький російський рух, що викликало незадоволення серед національно свідомих українських старшин. Однак врешті зрозумів свою тактичну помилку й повернувся в лоно української національної ідеї. Повага, авторитет та пошана, якими користувалися обидва брати Омеляновичі-Павленки серед української еміграції після Другої світової війни, підтверджують, що їх боротьба за національну державність була гідно оцінена сучасниками й нащадками.

Сергей Гозуватенко. Братья Иван и Михаил Омеляновичи-Павленки в годы Второй мировой войны: “колaborационисты” или борцы за украинскую государственность?

Отображено діяльність ветеранів українського визвольного руху 1917–1921 гг. братів Івана і Михайла Омеляновичев-Павленків в роки Другої світової війни, які співпрацювали з німецькою військовою властю з метою створення національних озброєних сил і відновлення української державності. Перший боровся з радянськими партизанами в Україні, другим – в еміграції намагався створювати українські військові формування в складі Вермахта. Проаналізовано військово-організаційну діяльність братів в роки війни, зроблено акцент на державоутворюючих прагненнях українських командирів.

Ключевые слова: Иван Омелянович-Павленко, Михаил Омелянович-Павленко, Вторая мировая война, военная эмиграция, национально-освободительное движение, Украинские Вооруженные Силы, коллаборация.

Serhiy Hozuvatenko. Brothers Ivan and Mykhailo Omelianovych-Pavlenko during World War II: collaborating or fighting for Ukrainian sovereignty?

The article focuses on the fate of veterans of Ukrainian liberation struggle of 1917–1921 Ivan and Mykhailo Omelianovych-Pavlenko during World War II. They co-operated with the German military authorities to strengthen Ukrainian military and to restore Ukrainian sovereignty. Ivan fought with the Soviet partisans in Ukraine, while Mykhailo emigrated and tried to create Ukrainian military unit within the Wehrmacht. The article suggests that when evaluating military and organizational activities of brothers during the war the term ‘collaboration’ should not be used; instead, the Ukrainian commanders state-building objectives should be emphasized.

Key words: Ivan Omelianovych-Pavlenko, Mykhaylo Omelianovych-Pavlenko, World War II, military emigration, national liberation movement, Ukrainian military, collaboration.